

**СТРУКТУРА ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОБОВ'ЯЗКИ
ЖИТОМИРСЬКОГО ОКРУЖНОГО СУДУ ЗА РЕФОРМОЮ 1864 р.**

Друга половина XIX ст. в Російській імперії позначилася модернізаційними процесами у всіх сферах економічного та суспільного життя. Реформування, що проводилося в правління Олександра II було покликане змінити життя держави відповідно до вимог часу, в цих умовах перетворення в судовій системі набували першочергового значення.

Основними надбаннями судових уставів мали стати: позастановість судової системи, виокремлення судової влади від адміністративної, рівність всіх перед судом, незмінність суддів, гласність, усність та змагальність судового процесу.

Судова реформа 1864 р. в Російській імперії знайшла своє висвітлення в працях багатьох істориків та юристів. Більшість праць присвячена проблемі запровадження реформи на всіх теренах імперії. Серед дореволюційних робіт варто виділити наукові доробки Д.Генкіна [1], І.Гессена [2], М.Філіппова [3].

Інтерес до вивчення судової реформи загострився в 60-ті роки XX ст. В цей час виходять праці Б.Віленського [4; 5]. Серед доробку 70-80-х років можна виділити роботу П.Щербини, присвячену запровадженню судової реформи на Правобережній Україні [6].

На сучасному етапі почалося вивчення окремих судових інститутів, які запроваджувалися реформою 1864 р., але в переважній більшості даною проблематикою займаються російські науковці - С.Абрамів [7], Ю.Щедрина [8].

Суттєвим недоліком судової реформи стало те, що вона впроваджувалася нерівномірно по всій території імперії. Ті губернії, де реформа почала діяти раніше, стикалися з труднощами, які потрібно було негайно вирішувати. Тому влада всіляко намагалася затягувати реформаційні процеси. Таке зволікання призводило до того, що суди, які відкривалися пізніше, мали вже усічені права в порівнянні з судовими уставами 1864 р. Це саме стосувалося й Правобережної України. Перші кроки по впровадженню реформи в західному краї були зроблені лише в 1871 р. - Правобережжя отримало мирові суди. В 1877 р. було видано указ про запровадження судової реформи на Правобережжі в повному обсязі, але суди запрацювали тільки в 1880 р.

В системі загальних судів чи не головною ланкою ставав окружний суд. Цей суд розглядав значну частину кримінальних та цивільних справ, що виходили за межі компетенції мирових судів. І тільки справи про посадові та державні злочини не входили до компетенції окружного суду.

В результаті запровадження судової реформи 1864 р. в Південно-Західному краї, зокрема й у Житомирі 29 червня 1880 р. було відкрито окружний суд. В своєму складі він мав наступні посади: голова суду, два його заступники, дев'ять членів суду, старший нотаріус, прокурор суду та сім його заступників, судові слідчі, а також присяжні повірені [9, арк. 1].

Окружний суд поділявся на відділення, кількість яких визначалася кількістю справ, які надходили до суду. Так, в Житомирському окружному суді на липень 1880 р. було три відділення - одне в кримінальних справах, два в цивільних. Відділення кримінальних справ очолював голова суду, також до суду входили п'ять членів суду. Два відділення цивільних справ очолювали заступники голови та до їх складу входило по два члени суду [10, арк. 1-2]. У зв'язку із постійним збільшенням справ зростала й кількість членів суду. Так, на 1884 р. їх стало 11, а в 1913 р. відповідно 19.

Підлеглими окружного суду були судові слідчі. Відповідно до статті 79 «судових уставів», судові слідчі вважалися членами суду й належали до відповідних дільниць. Слідчі також залучалися до роботи в окружному суді під час розгляду судових справ якщо кількість визначених членів суду була не достатньою.

Штат судових слідчих в Житомирському окружному суді не був усталеним і постійно зазнавав змін. На липень 1880 р. до його юрисдикції входило шість повітів: Житомирський, Заславський, Новоград-Волинський, Овруцький, Острозький, Староконстантинівський та губернське місто Житомир. Повіти та місто Житомир були поділені на дільниці, в яких призначалися судові слідчі. Між тим такий поділ виявився досить не досконалим, під час його впровадження не враховувалися особливості окремих регіонів губернії. Вже наприкінці 1880 р. до Житомирського окружного суду почали надходити скарги та пропозиції про перерозподіл дільниць. В окремих дільницях навантаження на слідчих було більше, ніж в інших і це негативно впливало на здійснення судочинства в цих повітах.

В 1888 р. відбулися зміни територіального розподілу Житомирського повіту та міста Житомира. Місто було об'єднане з повітом і утворилося шість дільниць Житомирського повіту.

В 1916 р. кількість дільниць в Житомирському повіті збільшилася до семи. До Новоград-Волинського було додано ще одну дільницю, загальна їх кількість тепер дорівнювала чотирьом [11, арк.68-75].

З відкриттям Житомирського окружного суду, відповідно до положення «Про нотаріат» від 14 квітня 1886 р. була запроваджена посада старшого нотаріуса. Відповідно до положення, старший нотаріус завідував нотаріальним архівом, який був при окружному суді. В даному архіві зберігалися кріпосні, заборонні та дозвольні книги, а також книги реєстрів, актів, документів, печаток та підписів нотаріусів та осіб, які їх замінювали. Крім цього, старший нотаріус здійснював видачу виписок та копій з актових та кріпосних книг, а також копій актів, які зберігалися в архіві [12, с.350].

При кожному окружному суді знаходилися канцелярії, які були визначені певним штатом секретарів та їх помічників. Для переписування паперів в канцелярії суду наймалися на розсуд начальства писці та канцелярські чиновники. Кількість секретарів визначалася кількістю відділень окружного суду. В Житомирському окружному суді їх було три, отже, і секретарів було три. Безпосереднім обов'язком секретаря було ведення діловодства в канцелярії відділень окружного суду. Підлеглими секретаря були інші чини канцелярії та писці. Канцелярія суду знаходилась під безпосереднім наглядом голови суду [13, с.201].

Відповідно до уставів 1864 р. в окружних судах запроваджувалася посада архіваріуса. Він завідував архівом при суді, в якому зберігалися судові справи, книги, речові докази. Крім архіваріуса на роботу в архів наймалися канцелярські чиновники, але не з числа тих, що працювали в канцелярії суду.

Архіваріус мав виконувати величезний обсяг роботи, оскільки після запровадження судової реформи на Правобережжі в архів Житомирського окружного суду були передані архіви скасованих судів: повітових, магістратів, палат цивільного та кримінального суду. Всі ці справи мали б бути розібрані та систематизовані. Разом з тим справи старих судів доповнювалися справами нових (окружних судів Житомира і Луцька).

В окружних судах крім зазначених осіб були присутні кандидати на судові посади. Відповідно до «Учреждения судебных установлений» кандидатом на судову посаду могла стати особа, яка закінчила курс юридичних наук у вищих учбових закладах або склала іспити з даних наук. По закінченню

учбового закладу кандидати отримували це звання від міністра юстиції і розподілялися по окружним судам та судовим палатам. Голова окружного суду чи судової палати мав прийняти такого кандидата на судову посаду, якщо ж кандидату було відмовлено, то така відмова приймалася на засіданні загальних зборів відділень окружного суду з поясненням причин відмови [14, с.214].

При окружному суді передбачена була посада судового пристава. На них покладалися обов'язки надання «тяжущимся» повісток та паперів по справам, в яких вони беруть участь, виконання судових рішень та інших обов'язків в межах округу суду, в якому вони несуть службу [13, с.207-208].

Судовими уставами 1864 р. в окружних судах передбачалася посада прокурора та його заступників. Один із заступників прокурора мав перебувати безпосередньо при окружному суді, інші в містах округу того окружного суду, в якому вони займають свої посади. Відповідно і під час засідання окружного суду прокурор або заступник мали б бути присутніми в залі суду для підтримки обвинувачення. Якщо розглядає справи не передбачав попереднього висновку прокурора, тоді перебування прокурора на засіданні було не обов'язкове. При відкритті Житомирського окружного суду була визначена посада прокурора суду та 7 його заступників.

Місцем перебування окружного суду, як правило, було губернське місто, де і відбувалася значна частина судових засідань. Але засідання окружних судів по вирішенню кримінальних справ відкривалися не лише в містах постійного перебування суду, але й в інших містах, які входили до відповідного округу. Такі засідання відбувалися у визначених місцях і в чітко встановлені строки. Час і місце виїзних засідань окружного суду попередньо визначали на загальних зборах відділень суду [13, с.190-191].

Таким чином впровадження судової реформи на Правобережній Україні остаточно утвердило судову систему та законодавство Російської імперії. Вступ у дію судових уставів було здійснено із значним запізненням, що не могло не позначитися на результатах реформування в краї. В значній мірі це пояснюється тим, що на Правобережжі спостерігалася переважання польського елемента у всіх сферах життя, особливо у володінні землею, що й не давало російській владі реформувати судоустрій значно раніше.

В цілому на Правобережній Україні і зокрема в Житомирському окружному суді судові статути були дотримані. Посади, які утворювалися були подібні до тих, які були в європейських губерніях Російської імперії. Прорахунком влади стало те, що новоутворені судові дільниці були досить великими за площею, що негативно впливало на відправлення правосуддя. В інших питаннях структури та функціональних обов'язків окружного суду надбання судової реформи 1864 р. були виконані в повному обсязі.

-
1. *Генкин Д.* Местный суд и его реформа / Д.Генкин. - М., 1908. - 94 с.
 2. *Гессен И.В.* Судебная реформа / И.В.Генкин. - Спб.: Книгоиздательство Гермунина и К, 1907. - 267 с.
 3. *Филиппов М.А.* Судебная реформа в России / М.А.Филиппов. - Спб., 1871. - Т.1. - 622 с.
 4. *Виленский Б.В.* Подготовка судебной реформы 1864 года / Б.В.Виленский. - Саратов, 1963.
 5. *Виленский Б.В.* Судебная реформа и контр реформа в России / Б.В.Виленский. - Саратов, 1969.
 6. *Щербина П.Ф.* Судебная реформа 1864 года на Правобережной Украине / П.Ф.Щербина. - Львов, 1974. - 190 с.
 7. *Абрамитов С.А.* История Иркутского окружного суда (1897 - февраль 1917 гг.): дис. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / С.А.Абрамитов. - Иркутск, 2005. - 205 с.
 8. *Щедрина Ю.В.* Курский окружной суд в 1867-1917 гг. / Ю.В.Щедрина // Ученые записки регионального открытого социологического ин-та. - 2000. - Вып.6. - С.233-240.
 9. Державний архів Житомирської області (далі - ДАЖО), ф.24, оп.1, спр.295, арк.1.
 10. ДАЖО, ф.24, оп.1, спр.294, арк.1-2.
 11. ДАЖО, ф.24, оп.1, спр.297, арк.68-75.
 12. Полное собрание законов Российской империи (далі - ПСЗ). - Спб., 2-е собр., 1868. - Т.41, отд.1. - №43186. - 1079 с.
 13. ПСЗ. - Спб., 2-е собр., 1867. - Т.39, отд.2. - №41475. - 573 с.
 14. ПСЗ. - Спб., 2-е собр., 1867. - Т.39, отд.2. - №41476. - 573 с.